

Dannelsesforestillinger i går - i dag - i morgen

Bog om dannelse med 11 interview viser, at dannelse har mange definitioner fra de traditionelle historisk og litterært begrundede til moderne ideer om, at hver enkelt må danne sig selv - af sig selv

Ida Vesterdahl m.fl. (red.): Omdannelse - 11 former. Hotel Pro Forma, kulturbureauet VIA og Informations Forlag/Mediefabrikken, København 2002. 192 s. 148 kr.

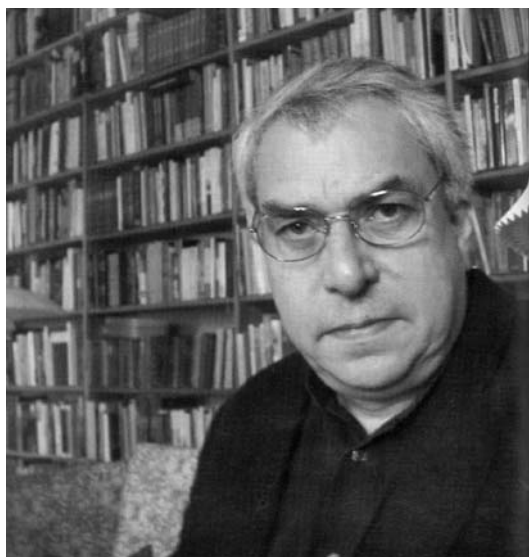
Af Janne Lauritzen

Omdannelse er den ordspilsagtige titel på en debatbog, udgivet af Hotel Pro Forma og VIA med undertitlen *11 former*. I forordet skriver redaktionen, at de gamle dannelsesforestillinger har stået i skyggen i årtier, og den rejser spørgsmålet: Hvilken dannelse ønsker vi i dag? Det rettes til 11 personer, fire kvinder og syv mænd, født mellem 1941 og 1984. De må alle betegnes som akademikere, selvom én ikke er kommet længere end til at kalde sig forskerspire. Deres status i samfundet varierer, nogle er etablerede, andre er på vej, og deres ideer om gammel og ny dannelse varierer også. Hvorfor netop disse 11 er de udvalgte, åbenbares ikke. Almendannede personer kunne være hentet fra andre samfundslag og inviteret med til gavn for mangfoldigheden.

Formen er interviewet. Efter en præsentationsside følger hver enkelts kroniklunge udredninger, ikke som spørgsmål og svar, kun med enkelte overgange, som de - måske flere - navnløse interviewere står for. Jeg synes, at det går stærkt ud over dynamikken, når vekselvirkningen mellem interviewer og "offer" mangler. Hvordan er spørgsmålene tilrettelagt? Hvem styrer forløbet? Teksterne kunne med fordel have været strammet og bedre disponeret.

Læseren kan holde gættekonkurrence med sig selv, om hvorvidt sproget er den pågældendes eget. Bogen igennem bevæger teksten sig på et tårnhøjt abstraktionsniveau, ofte i kontrast til gennemgående banaliteter: dannelse som en personlig proces, dannelse skaber man for sig selv, dannelse kan ikke dikteres, blandet med slagord som social intelligens og emotionel intelligens, selvrealiseringsproces, sociopolitisk informationsplatform, tolerancetærskel osv.

Bogen diskuterer op med et stort antal noter i den brede margin, og det er ganske kuriøst, at udgiverne øjensynlig ikke tiltror læserne almenviden om mange mennesker, som de fleste danskere *må* være på hat med, fx Holberg, Shakespeare, Grundtvig, Ansgar, Goethe, Griffenfeld, Niels Bohr, Georg Brandes, Mogens Fog, Kierkegaard, Johann Sebastian Bach, Dante og Halvdan Rasmussen. Og hvad med Sodoma og Gomorra? Hvilken målgruppe har udgiverne mon forestillet sig? Det virker faktisk nedladende - og udannet...

Georg Metz skriver om dannelsen under angreb.

Uvidenhed og vrøvl

Tre af interviewene har især kaldt på min interesse. Først forfatteren Georg Metz (f.1945), fordi han kommer rundt om mange dannelsesformer og har skarpe synspunkter om, hvad dannelse er - og ikke er. Han rummer overraskelser allerede i overskriften: "Dannelsen under angreb" med indledningscitater: "Dannelse åbner sindet for omverdenen og gør statsborgeren til verdensborger". Han siger:

For mig er globalisering meningsløs uden dannelse, og dannelse uden globalisering lige så meningsløs. De to ting hører sammen.

Han harcellerer over, at danske politikere fra begge fløje ud fra "så at sige ens motiver er imod et enestående fredsprojekt i Europas historie og væver om ikke eksisterende alternativer." Han kan ikke forestille sig en ægte dannelse, der ikke fører ud i internationalisme.

Metz har en udredning om den særlige danske identitet, som især Dansk Folkeparti hylder, og han siger, at den hviler på et falsk historisk grundlag, på uvidenhed og vrøvl. Danskheden er ikke tusind år gammel, og kristendommen kom "i småskvæt" før Ansgar og levede i flere hundrede år ved siden af folketroen på Odin og Thor. I Metz' dannelsesideal er historieforståelse og kritisk sans nøgleord, og derfor får "en hellig danskheds forkæmper" prædikatet "udannede".

Han mener, at magthaverne i Danmark generelt er blevet mere udannede. Dannelsestab i den politiske elite, der lægger rammerne for samfundets tilgang til dannelse, skyldes en blanding af uvidenhed og arrogance:

Man ser bort fra, at enhver form for produktion på en eller anden måde også beror på dannelse. I Frankrig kunne man ikke drømme om for eksempel at uddanne civilingeniører uden at inddrage en klassisk dannelse også. Du kan ikke komme igennem det franske højere uddannelsessystem uden at vide, hvem Proust er.

Danske teknokrat-politikere beklager svigtet i almindelsen. Men det, man vil have i dag, er mere dansk og regning. Metz:

Jeg har aldrig hørt Anders Fogh Rasmussen sige: "Vi må have mere fransk litteratur i skolen". Jeg har heller ikke hørt undervisningsministeren sige det. Det har jeg ikke hørt ret mange undervisningsministre sige i øvrigt, men det ville jo være meget interessant, hvis en af dem sagde: "Jamen, vi er egentlig meget interesserede i at få nogle kritiske borgere, der kan sætte tingene ind i nogle større sammenhænge."

Han går skarpt til den siddende regerings nedskæring på undervisning og kultur og til statsministerens kommentarer på tv nytårsaften 2001 til nedlæggelsen af råd og nævn. Han finder det fx "ubehøvet" at kalde de hårdtarbejdende folk, der her har gjort en kæmpeindsats, for "smagsdommere". En stor vidensophobning forsvinder - det er det største dannelsestilbagekridt i nyere dansk historie.

At dannelsens vilkår i Danmark ændrer sig, er naturligt, siger Metz. Det klassiske dannesideal har han med sig fra barndomshjemmet - med klaver - med teater og koncerter. Så kom ungdomsoprøret og gjorde op med mangt og meget, og med nedlæggelsen af den hårde disciplin i "møgskolerne" dengang var man - med sprogprofessor Jørn Lunds ord - ved at smide barnet ud med badevandet og glemme den almene dannelse. Metz:

Jeg synes ikke, der er noget galt i, at man ved hvem Goethe er, og at Griffenfeld ikke er en ost. Det er ikke så tosset at kunne sætte ind i en sammenhæng. Du kan ikke komme uden om en eller anden form for lærdom, når du diskuterer dannelsesbegreber.

Mange dårligdomme

Medierne - public service-tv - forsømmer debatten, og det giver dannelsestab, hvis diskussionen forsvinder: "Dannelse er jo hele tiden modsigelse, dialog og kritik", siger han, "det er den borgerlige kultur udtryk for, da bøgerne, værkerne og tankerne jo er én stor, ofte meget blodig eller heftig meningsudveksling." Han finder, at det nu drejer sig om konkurrence på markedsvilkår, og at det er en forrykt idé, at det skulle give en kvalitativ debat. Dannelsesprocesser som dialog og kritik står svagt sammen med den dannelse, der udtrykkes gennem opførelse:

Den almindelige borgerlige dannelse, der gør, at man ikke sætter benene op på bordet, når der er folk til stede, og ikke piller næse i offentligheden og den slags, er ikke en dårlig ting. Det er jo også en måde at udtrykke respekt for andre. Man kan også kalde det høviskhed.

Nationalkoryfæet N.F.S. Grundtvig får - med mit udannede udtryk - et ordentligt hak i tuden. Georg Metz anser ham for at være roden til mange dårligdomme i dagens Danmark. Han er udtryk for en kolossal national selvglyde, og den grundtvigske arrogance, som stadig trives i store dele af befolkningen og den politiske elite, er farlig for vores dannelse. Metz betegner Grundtvig som ophavsmand til en uheldig danskhed. I den modsætningsfyldte og splittede danske Europadiskussion spiller national identitet en afgørende rolle:

Sammenkædningen af danskhed og kristendom er noget, Grundtvig introducerede. Der er ingen grænser for, hvad Grundtvig har gjort af skade i dette land.

Videre hedder det:

Jeg tror, at jeg er én af de få i dette land, der har gjort mig den ulejlighed faktisk at læse Grundtvig, og jeg har læst meget af ham. Det meste er forfærdeligt. Kierkegaard kaldte ham ølnordisk. Brandes kaldte ham et gammelt vrøvl. Grundtvig var en stor digter, men hans politiske syn og hans forestillinger om Danmarkshistorien er absolut ikke beroende på noget substantielt. Han blev også rasende, da den moderne historietænkning med kildekritik begyndte. Det var absolut ikke noget for ham.

Selvom Metz oplever dannede mennesker blandt de yngre, mener han, at de unge er for dårlige til at opøge den dannelse, der opstår i samvær med ældre generationer:

Jeg har altid syntes, at det var utrolig spændende have både jævnaldrende, yngre og ikke mindst ældre venner. [...] Jeg var så glad for dem, der nu er gamle, og for, at de dengang tog os ind i deres vennekreds.

Her har han en pointe, som jeg er glad for, fordi den rammer mine værdifulde erfaringer.

Metz kan ikke afholde sig fra at være pessimistisk på dannelsens vegne, og han giver ingen anvisninger på, hvordan dannelse kan aktualiseres. Men hans refleksioner over "rigets stilling" er provokerende og tankevækkende, og jeg kan ikke helt frigøre mig fra den tanke, at måske er Georg Metz for kategorisk til at være helt dannet.

Selvudnævnt elite

Birthe Rønn Hornbech, f. 1943, Venstre-politiker, medlem af Folketinget og vicepolitimester, er en kvinde, der med stædighed og styrke præger den offentlige debat - også dannelsesdebatten. Hendes dannelsesopfattelse:

Almen dannelse, personlig dannelse, kulturel dannelse - det er eksistentielt for mit vedkommende. Det handler om, at

mennesket får indsigt og bliver stærkere som samfundsborger. Det hænger helt nøje sammen med demokratiet. Mine folkestyretanker forudsætter et stærkt folk.

Almendannelse er ikke akademisk, og det er heller ikke det akademiske, der har formet hendes dannelse, men påvirkningen hjemmefra. Hun er har ikke meget til overs for "de såkaldt intellektuelle", som ofte har for lidt viden om mennesker og foragt for dem, der ikke har studeret. Hun kommenterer nedlæggelsen af råd og nævn ud fra en anden vinkel end Georg Metz'. Hun siger:

Når man udnævner sig selv til at være en elite, lægger man på forhånd en afstand til andre. Og hvis man har en tendens til at ville være ekspert på andres vegne, så har man i høj grad både lagt en afstand og forsøgt en undertrykkelse. Vi skal bruge eksperternes fagkundskab, men vi skal ikke rette os efter deres politiske mening eller hovmesterering over for andres meninger. Eksperterne er overhovedet ikke mere kvalificerede i politiske spørgsmål eller livsspørgsmål end alle andre mennesker.

Om den "elite" er selvbestaltet og undertrykkende, vil jeg sætte et spørgsmålstejn ved. Ingen kan udnævne sig selv til elite, ligesom man ikke med dannelsen i behold kan kalde sig selv dannet eller intellektuel - det må andre gøre.

Birthe Rønn Hornbech mener, at som værn mod et ekspert- og politikervælde må den almene dannelse fremmes på seminarierne og i folkeskolen, og hun påberåber sig, at "ikke mindst en liberal regering har en særlig forpligtelse over for vore grundtvigske frihedstraditioner og over for den grundtvigske livsoplysning." Der er han så igen, den gamle, og fra en anden vinkel end Metz' - et eksempel på, hvor vanskeligt det er at definere mål og midler, når det drejer sig om dannelse.

En vigtig faktor i dannelsesudviklingen er læsning, som giver menneskekundskab. Skønlitteratur og historie er altafgørende for den almene dannelse. Vores dagligsprog forarmes, hvis vi ikke læser, og de fælles referencerammer bliver så snævre, at vi ikke forstår vores egen litteratur. Birthe Rønn Hornbech siger videre, at manglen på historieundervisning har gjort ubodelig skade:

Vi skal kende vores rødder som danskere og europæere i en global sammenhæng og forme vores identitet derfra. Hvis vi ikke ved, hvor vi kommer fra, og hvilken vej vores forfædre drog, så ved vi heller ikke, hvilken vej vi selv går, og vi kan ikke forme fremtiden.

Hun mener, at man ikke kan udforme den almene dannelse som et forkromet politisk program - det kommer der ikke mere dannelse af. Som politiker kan man være på tæerne, hvis den trues, og hun siger, at der gået politiker-mode i at fremtræde som dannet. "Men politik drejer sig alt for meget om ære og prestige frem for ærligt at turde være sine holdninger bekendt - også i stormvejr".

Viden uden menneskelig erfaring

Ifølge Birthe Rønn Hornbech er rangordningen i folketingets udvalg, at det politisk-økonomiske udvalg, skatteudvalget og udenrigsudvalget er i toppen, så kommer retsudvalget, fulgt af kulturudvalget med kirkeudvalget til sidst. Når hun kommer med den remse i sine foredrag, slutter hun med: "Udvalgenes prestige er omvendt proportional med, hvad der er væsentligt i tilværelsen." Selv går hun ikke efter prestigen, men efter at holde debatten levende, ikke mindst den interne debat i Venstre.

Hun er bekymret for det politiske fokus på de unges "erhvervsparathed", og det er hende, der sætter udtrykket i gåseøjne. Hvis de unge bombarderes med viden, uden at de får menneskelig erfaring, før de kommer ud på arbejdsmarkedet, bliver deres viden fragmenteret. Effektiviteten knuser måske livsforståelsen og livsmodet. Mange mennesker mangler helhed, fordi der ikke blev tid til den almene dannelse.

Birthe Rønn Hornbech er folkeoplyser, men hun vil ikke danne andre, og det er vigtigt for hende, at folk bliver i stand til selv at træffe beslutninger. Hun mener, at selvom velfærdsstaten har udviklet hjælpeløse kværvulanter, der skal have behandlerhjælp på alle ledder og kanter, kan en meget stor del af befolkningen klare sig selv. Og "hun holder uendelig meget af at blive oplyst, især at få udfordret sine egne holdninger."

Der er mange gode tanker i interviewet med Birthe Rønn Hornbech. Både for hendes vedkommende og for de øvrige drejer det sig på det nærmeste om følelser og trosbekendelser, og hvem kan gå ind og foretage en egentlig anmeldelse af dem?

Dannelse og integration

I mit offentlige og politiske engagement opererer jeg efter mit eget dannelsesideal. Jeg markerer mig meget i spørgsmål om integration og det multikulturelle samfund. Det er en kurs, der går imod, hvad overvægten af det politiske spektrum plæderer for, nemlig at Danmark skal være et homogent samfund. For eksempel er det de færreste politikere, der åbent siger, at de ønsker at fremme mangfoldigheden og leve i et multikulturelt samfund.

Ordene kommer fra Mona Sheikh, f.1978 i Danmark af pakistanske forældre. Hun har gået i dansk skole, er dansk student og studerer statskundskab på et dansk universitet. Hun siger, at det, som især har dannet hende, er hendes forældre og hendes interesse for den danske samfundsdebat.

Dannelsesspørgsmål og -idealer diskuterer hun bl.a. ud fra debatten om integration. Selvom befolkningen er blevet mere sammensat, gøres integration politisk til det samme som assimilation, dvs. ensretning.

Den politiske retorik peger i retning af, at det dannede er det danske. Men slutidealet burde være det modsatte - at vi skal have et multikulturelt samfund.

Mona Sheikh skriver om dannelse og integration.

Hun morer sig over, at universelle værdier som demokrati og ligestilling fremhæves som danske... og hun efterlyser nuancer i samfundet. Hun er muslim, og efter hendes opfattelse er der ikke konflikt mellem traditionel dansk dannelse og den islamiske tro - der er mange, der konverterer og lever fint med den pæredanske kulturarv og islam - det lader sig udmærket godt gøre.

Hun er overbevist om, at de islamiske værdier i det danske samfund vil få indflydelse på den danske opfattelse af at være dannet. Men det kan ikke siges højt i dag, selvom islam er en del af Danmark nu. Men det vil komme igennem en lang proces, for når befolkningens sammensætning ændrer sig, ændrer idealer for dannelse sig også.

Mona Sheikh fremhæver muslimers stærke familiesammenhold og deres ansvar som samfundsborgere. Menneskeret og menneskepligt hører sammen - man skal bidrage, før man kan kræve - modsat mentaliteten i Danmark.

Interviewet forvilder sig i nogen grad ud i betragtninger om religiøse værdier og moralbegreber, som strengt taget ikke hører ind under dagens tekst. Men det er relevant, at hun fremhæver, at mange er usynlige i debatten om de andre kulturer og dannelsesformer:

Jeg tror, at der er tavse stemmer i den danske offentlighed, der er meget uenige i, at andre religioner og kulturer udgør en trussel for det danske. De stemmer kommer bare ikke så ofte frem [...] fordi de passer deres egen hverdag og bare synes, det er fint, at de har en kulørt nabo, som de drikker kaffe med.

Der har hun, synes jeg, fat i et udannet træk hos sine landsmænd og -kvinder. Vi er for sløve.

Bred eller smal dannelse

Efter at jeg har læst og i nogen grad ladet mig forvirre af de både forskellige og ens bidrag om dannelse, udfordres jeg (f. 1934) til at prøve med mit eget bud på

det drilske fænomen, som smutter glat og er vanskeligt at fastholde.

Et dannet menneske har i min opfattelse viden, baggrund og åbenhed over for verdens gang. Det er tolerant og respekterer mænd, kvinder og børn ud fra hver enkelts ståsted. Det reflekterer og skaber sammenhæng, det plejer sit sprog - og er generøst med sin viden uden nedladdenhed. Et åndeligt grundlag, man mestendels må hente udefra. Det gælder også den Emma Gad'ske dannelse, som sætter én i stand til at vælge den rigtige gaffel og begå sig rent praktisk i (selskabs)livet. De mange høflighedsmanøvrer har været opfattet som strammende og latterlige, men de letter trafikken mellem folk.

Man kan være ekspert i hvad som helst og alligevel være et udannet, hovmodigt og stupidt menneske, som mangler den hjertets dannelse, som kun fås i vuggegave. Den betinger den kærlige og omsorgsfulde omgang mellem folk. Den kommer indefra og afhænger ikke af viden og uddannelse, og den dannelse er der ikke megen snak om i bogen.

Mine betragtninger om dannelse er lige så banale som meget af det, der står i bogen. Men når de interviewede dels antyder, dels hævder, at dannelse er "en personlig proces" og - som skrevet står i forordet - "vi må danne os - af os selv", kan jeg ikke være med - det er for smalt.

Forordet postulerer, at dannelsesbegrebet sammentænker individ og samfund, så hver enkelt kan opnå en bevidsthed om at indgå i en større sammenhæng - og "netop den indstilling synes der at være behov for efter en lang tid med selvoptagethed og individualisme." Bogens mange smalle udsagn om, at sin dannelse vælger man individuelt, dementerer citatets påstand - og ego-kulturen har efter min mening stadig greb om danskerne.

Bogen bekræfter, at begrebet dannelse er næsten lige så umuligt at diskutere som smag. Den er - som kærligheden hos Radiserne - én ting for den ene person og noget andet for den anden.

Janne Lauritzen er journalist og tidligere bogredaktør på Kontur.